

‘Verarmend Nederland’ hebben wij als titel boven dit hoofdstuk geplaatst. Het wordt een hoofdstuk dat in het geheel van ons werk een specifieke functie vervult. In ons vierde deel (*Mei ’40–maart ’41*) hebben wij in hoofdstuk 4: ‘Werken voor de vijand’, en hoofdstuk 9: ‘De ‘Nieuwe Orde’’, beschreven hoe ons land in de zomer van ’40 ingeschakeld werd in de Duitse oorlogseconomie, en daarbij onderstreept dat zich van meet af aan een duidelijke daling van de levensstandaard ging aftekenen. Wij hebben in de delen 5 en 6 de bredere behandeling van die thema’s achterwege gelaten, zulks met uitzondering van één belangrijk aspect: dat Nederlandse arbeiders *gedwongen* werden, in Duitsland te gaan werken. Niet dat wij de betekenis van dat proces van geleidelijke verarming onderschat hebben! Wij hebben telkens in korte bewoordingen doen uitkomen dat het de wrevel tegen de bezetter versterkte en dat het een van de factoren was die de Nederlanders in overweldigende meerderheid deden snakken naar de bevrijding. Dat verarmingsproces vergt evenwel een veel gedetailleerder behandeling. Op zichzelf hadden wij dat proces, al werd het door geleidelijkheid gekennmerkt, wel in fasen kunnen splitsen die min of meer zouden zijn samengevallen met de periodisering die wij in onze delen over de bezettingstijd in acht genomen hebben, maar het leek ons zinvoller, immers om te beginnen al overzichtelijker, om de economische en sociale geschiedenis van de periode ’40–’44 (het laatste bezettingsjaar met zijn ‘hongerwinter’ valt er buiten) als één geheel te behandelen.

Het is een geheel dat niet losgemaakt kan worden van zijn oorsprong in die bewogen zomer van ’40 toen men niet alleen in het college van secretarissen-generaal maar ook aan de toppen van het bedrijfsleven voor de vraag kwam te staan hoe ver men gaan mocht in zijn economische dienstbaarheid aan de vijand. De regering had er in ’37 in de vorm van de z.g. ‘Aanwijzingen’ duidelijke richtlijnen voor opgesteld: het productieproces moest in het geval van een vijandelijke bezetting zo normaal mogelijk voortgezet worden, Duitse eisen dienden, mits volkenrechtelijk geoorloofd, ingewilligd te worden, maar de burgers mochten niet ‘rechtstreeks deelnemen aan de krijgsverrichtingen tegen hun eigen land’ en derhalve waren ‘o.a. het werken in munitiefabrieken, in werkplaatsen voor de vervaardiging van militaire kleding en uitrusting e.d., . . . het aanleggen van versterkingen van welke aard ook . . . (en) het vervoer van troepen of van munitie en in het algemeen van zuiver militair materieel’, ‘ongeoorloofd’ verklaard. Aan die richtlijnen hield generaal Winkelman zich en hetzelfde gold voor de secretaris-generaal van defensie, C. Ringeling, die er zich met hand en tand tegen verzette dat